

Školní šikana jako jeden z druhů rizikového chování

Zdeněk Hamrlík

Bakalářská práce
2017

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Zdeněk Hamrlík**

Osobní číslo: **H14980**

Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Školní šikana jako jeden z druhů rizikového chování**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti rizikového chování, šikany a školního klimatu.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníkového šetření.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BENDL, Stanislav, Jaroslava HANUŠOVÁ a Marie LINKOVÁ. Žák s problémovým chováním: cesta institucionální pomoci. Praha: Triton, 2016. ISBN 978-80-7387-703-3.
CIKLOVÁ, Kateřina. Rizikové chování ve škole s vazbou na legislativní úpravu: rádce školního metodika prevence. Ostrava: EconomPress, 2014. ISBN 978-80-905065-6-5.
CHRÁSKA, Miroslav. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.
KOLÁŘ, Michal. Nová cesta k léčbě šikan. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5.
ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. Jak na šikanu. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Lucie Blašíková

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

7. prosince 2016

Termín odevzdání bakalářské práce:

26. dubna 2017

Ve Zlíně dne 7. prosince 2016

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 3. 4. 2017

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací;

⁽¹⁾ Vysoká škola nevydělalečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídá k větší výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá problematikou školní šikany jako jeden z druhů rizikového chování. V jednotlivých kapitolách jsou blíže specifikovány pojmy související s tématem.

První kapitola se zaměřuje na pojem rizikového chování, jeho typy a důvody vzniku.

Druhá kapitola je věnována problematice školní šikany, vývojovým stádiím a typologii účastníků šikany. Poslední kapitola teoretické části je zaměřena na střední školství, školní a třídní klima a dále na prevenci napříč celým dotčeným tématem.

Cílem práce bylo zjistit jaké zkušenosti má středoškolská mládež se šikanou a na základě výsledků provedeného šetření stanovit konkrétní doporučení, čemuž je věnována praktická část práce.

Klíčová slova: agresor, prevence, rizikové chování, šikana

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with school bullying as one of the kinds of risky behavior. In each chapter the concepts related to the topic are specified. The first chapter focuses on the concept of risk behavior, its types and reasons. The second chapter is devoted to the issue of school bullying, the stages of development and the typology of bullying. The last chapter of the theoretical part focuses on secondary education, school and class climate and on prevention throughout mentioned topic.

The aim of the work was to find out what the experience of high school youth with bullying are and on the basis of the results of the survey to determine specific recommendations, to which is devoted the practical part of the work.

Keywords: aggressor, prevention, risky behavior, bullying

Tímto bych chtěl poděkovat Mgr. Lucii Blašíkové za velmi užitečnou metodickou pomoc, rady a čas, který mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Rovněž děkuji i své rodině za velkou morální oporu a trpělivost, kterou mi věnovali po celou dobu mého studia.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Obsah

ÚVOD.....	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	11
1 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ.....	12
1.1 TYPY RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ	13
1.2 VZNIK RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ.....	15
2 ŠIKANA.....	17
2.1 VÝVOJOVÁ STÁDIA ŠIKANY	18
2.2 TYPOLOGIE ÚČASTNÍKŮ ŠIKANY	21
3 STŘEDNÍ VZDĚLÁVÁNÍ.....	25
3.1 ŠKOLNÍ A TŘÍDNÍ KLIMA	26
3.2 PREVENCE	27
II. PRAKTICKÁ ČÁST	31
4 VÝZKUM	32
ZÁVĚR	48
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	50
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	53
SEZNAM OBRÁZKŮ	54
SEZNAM TABULEK.....	55
SEZNAM PŘÍLOH.....	56

ÚVOD

Téma bakalářské práce „Školní šikana jako jeden z druhů rizikového chování“ jsem zvolil záměrně, a to z toho důvodu, že se domnívám, že se jedná o stále aktuální téma.

Ne nadarmo se říká, že „děti jsou naše budoucnost“. Jakou budoucnost si ale vytváříme, když vychováváme z dětí na jedné straně jedince s neadekvátním sebevědomím, přemírou dominance, agresivity a intolerance a na straně druhé submisivní typy bez sebevědomí, plni strachu, pocitů méněcennosti apod. Kam pak naše budoucnost vlastně spěje...

Samozřejmě můžete namítat, že stěžejní roli hraje rodina, a ano, je pravdou, že základ si všichni, do jednoho, bereme z rodinného prostředí, z prostředí v němž vyrůstáme a v němž bychom měli vždy cítit pocity jistoty, bezpečí a porozumění. Jelikož výchovné působení rodičů a stanovení základních hodnot, jež si jedinec postupem času osvojuje, jsou velmi významným faktorem a z „tabula rasa“ se tak utváří jedinečná osobnost. Bohužel není výjimkou, že rodiče působí na rozvoj dítěte negativně, ať už z důvodu nezájmu o dítě či podpory neadekvátního, nevhodného chování.

Na straně druhé zde máme školu, instituci v rámci níž se žák tráví třetinu svého času, v rámci něhož se vzdělává, formuje a rozvíjí po všech stránkách své osobnosti.

Šikana ve školách je negativním jevem, se kterým se pedagogové za svou učitelskou dráhu setkají mnohokrát. Předpokladem je, že pedagogové mají zájem o děti, nejsou lhostejní k dětským problémům a dokáží vzbudit v dětech důvěru, protože jen takovým pedagog je schopen definovat patologické chování a tak i odhalit počáteční projevy šikany. S včasným odhalením projevů šikany pak úzce souvisí schopnost nastalou situaci řešit.

Následky šikany si pak jedinec s sebou může nést celý život. Negativně se mohou promítnout jak do jeho osobního, tak i pracovního života, co se týče školy nevyjímaje. Jak jsem uvedl výše, takovýto jedinec mnohdy trpí projevy méněcennosti, nízkým sebevědomím, má problém při navazování kontaktů s druhými lidmi apod. Ono totiž také hodně záleží na tom, jaké smýšlení má člověk sám o sobě. Pokud má člověk za to, že nestojí za nic, všichni jsou proti němu a jemu se v životě nemůže stát nic dobrého či hezkého, pak je velká pravděpodobnost, že se tak skutečně nestane. Naopak když člověk smýšlí pozitivně, je to na něm znát a to pozitivní nejen ze sebe vyzáruje, ale také k sobě

přitahuje. Tím chci poukázat na to, že včasné odhalení šikanózního chování je velmi důležité z hlediska minimalizace negativních dopadů na budoucí rozvoj jedince.

Práce je zaměřena na zjištění, zda žáci Střední odborné školy ochrany osob a majetku ve Zlíně mají či měli zkušenost se šikanou, s jejími projevy a příčinami a na základě uskutečněného dotazníkového šetření a jeho výsledků pak stanovit nějaká doporučení.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ

Experimentování s rizikovými způsoby chování je v období adolescence v současném pojmání do jisté míry považováno za součást vývoje, většinou je takové chování dočasné a samo s věkem odezní. Rizikové chování bývá velmi často účelové. Pomáhá řešit aktuální potřeby, jako jsou zvýšení vlastního sebevědomí, pocit identity nebo snaha zapojit se do skupiny vrstevníků. (Dolejš, 2010)

Rizikové chování v dospívání je vážnou hrozbou nejen pro život adolescentů, ale i celé společnosti. Dospívající se musí v dnešním světě vyrovnávat nejen s radikálními změnami svého těla a psychiky, danými dospíváním, ale i s rychle měnícím se okolním světem. To nezůstává bez odezvy. (Erb, 2000)

Kabíček (2014, s. 32) toto období popisuje takto: *sklon experimentovat s rizikem je věku dospívání odedávna vlastní: za normální součást vývoje však lze považovat pouze jeho přechodné trvání a také jeho omezenou míru, která ještě neznamená ohrožení jedince a nepředstavuje chování problémové. V posledních desetiletích však výrazně přibylo mladých, kteří přijímají rizikový – problémový způsob života, jehož možné následky je ohrožují a nezřídka i poškozují. Jsou dokonce zdaleka nejčastější příčinou smrti u 15 – 19letých, a to jak u nás, tak v západních zemích. Mluví se proto o tzv. nové morbiditě (nemocnosti) mládeže.*

Miovský (2010, s. 23) definoval rizikové chování takto: *chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince nebo společnost.*

Sobotková (2014, s. 40) chápe rizikové chování jako pojem *nadřazený k pojmům problémové, asociální, delikventní, antisociální a asociální chování. Ty jsou často předmětem konceptů a teorií, které se snaží vysvětlit jejich podstatu buď biologickými, nebo psychologickými či sociálními příčinami anebo jejich kombinacemi. Fenomén rizikového chování je rozsáhlým tématem a vyžaduje mezioborový pohled.*

1.1 Typy rizikového chování

Nejčastěji do konceptu rizikového chování řadíme: šikanu a násilí ve školách včetně dalších forem extrémně agresivního jednání, dále záškoláctví, užívání návykových látek, nelátkové závislosti, užívání anabolik a steroidů, obecně kriminální jednání, sexuální rizikové chování, vandalismus, xenofobii, rasismus, intoleranci a antisemitismus, komerční zneužívání dětí, týrání a zneužívání dětí atd. (Miovský, 2010)

Historickým vývojem došlo k tomu, že vznikla skupina určitých vzorců chování, které prokazatelně mohou způsobovat a způsobují následky ve všech uvažovaných oblastech, ale současně tyto vzorce chování mohou mít různé příčiny, mohou mít různé dílčí projevy a současně souviset s mnohem složitějšími fenomény. V nejužším pojetí řadíme do základních typů rizikového chování:

- *Záškoláctví,*
- *Šikana a extrémní projevy agrese,*
- *Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě,*
- *Rasismus, xenofobie,*
- *Negativní působení sekt,*
- *Sexuální rizikové chování,*
- *Prevence v adiktologii,*
- *Spektrum poruch příjmu potravin,*
- *Okruh poruch a problémů spojených se syndromem CAN.* (Miovský, 2010, s. 24)

Záškoláctví

Záškoláctví lze definovat jako neomluvenou absenci žáka. Záškoláctvím trpí nejen jedinec, který se ho dopouští, ale i celá společnost, protože jeho důsledkem jsou špatné studijní výsledky žáků, jejich horší uplatnění v životě i kriminální činnost. (Kyriacou, 2003)

Šikana a extrémní projevy agrese

Do této kategorie se řadí extrémní formy agresivního chování, které jsou namířeny proti druhé osobě např. fyzické napadení s následkem ublížení na zdraví atd., proti sobě (sebepoškozování, sebetryznění), nebo proti věcem, kdy je poškozován např. školní majetek, zařízení při sportovních utkáních, sprejerství. Z tohoto hlediska je šikana pouze jedním z mnoha různých podob extrémně agresivního chování. (Miovský, 2010)

Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě

Jedná se o relativně novou formu rizikového chování z hlediska masového rozšíření. Toto rizikové chování lze definovat jako záměrné vystavování sebe nebo druhých nepřiměřeně vysokému riziku újmy na zdraví nebo dokonce přímému ohrožení života v rámci sportovní činnosti nebo v dopravě. Patří sem např. tajné závody aut přímo za plného provozu, záměrné ježdění pod vlivem psychoaktivních látek, nekvalitně připravené raftové sjezdy divokých řek bez potřebného vybavení a zkušeností, snowboarding v lavinových polích nebo extrémní sjezdy horských kol v nebezpečném terénu bez ochranných pomůcek. (Miovský, 2010)

Rasismus, xenofobie

Rasismem a xenofobií označujeme soubor projevů směřujících k potlačení zájmů a práv menšin. Jedná se o zastávání rasové nerovnocennosti v jakémkoli smyslu slova a podporování rasové nesnášenlivosti a netoleranci vůči menšinám a odlišnostem. (Miovský, 2010)

Negativní působení sekt

Sektou označujeme sociální skupinu, jejíž členové sdílí ideologický koncept, jehož prostřednictvím se skupina vymezuje vůči svému okolí, přičemž dochází k postupné sociální izolaci, manipulaci a dalším extrémním zásahům do soukromí jejích členů. (Miovský, 2010)

Sexuální rizikové chování

Sexuální rizikové chování je souborem projevů chování, které doprovázejí sexuální aktivity a současně vykazují pro jedince rizika v různých oblastech (zdravotní, sociální atd.). Lze sem zařadit např. nechráněný pohlavní styk při náhodné známosti, výrazně promiskuitní chování, rizikové sexuální praktiky, kombinace užívání návykových látek a rizikového sexu, sexuální zneužívání ve všech jeho formách, zveřejňování intimních fotografií na internetu či jejich zasílání mobilním telefonem apod. (Miovský, 2010)

Prevence v adiktologii

Prevence v adiktologii zahrnuje všechny aktivity související s užíváním návykových látek, ale také aktivity související s tzv. nelátkovými závislostmi (např. gambling, hraní počítačových her). (Miovský, 2010)

Spektrum poruch příjmu potravin

Jedná se o poruchy, které jsou způsobeny rizikovými vzorci chování ve vztahu k příjmu potravy. Tyto poruchy s sebou nesou mnoho zdravotních, sociálních a psychologických potíží. (Miovský, 2010)

Okruh poruch a problémů spojených se syndromem CAN

Syndrom CAN zahrnuje jakoukoli formu týrání, zneužívání a zanedbávání dětí, která je pro naši společnost nepřijatelná. Do této oblasti spadá jak okruh programů zaměřených na prevenci výskytu těchto jevů, tak včasné zachycení jejich projevů včetně odpovídající intervence. (Miovský, 2010)

1.2 Vznik rizikového chování

Ačkoliv se v bakalářské práci věnujeme problematice školní šikany, nesmíme opominout důležitou roli rodiny a to z důvodu, že rodina představuje vysoce významný faktor při vzniku rizikového nebo bezpečného chování. Rozhodující roli hraje pozitivní rodičovský model, rodičovský styl výchovy. Pokud rodiče k dítěti a dospívajícímu přistupují tak, že zkombinují adekvátní kontrolu chování dítěte, jasně stanovená pravidla, která má dítě respektovat a stálou otevřenost k dialogu, pak se projektivní postavou stává rodič.

Opačným případem je taková mládež, u které je následkem spolupůsobení více faktorů, zvýšená pravděpodobnost selhání v sociální a psychické oblasti.

Sobotková (2014, s. 44) rizikovou mládeží myslí především takovou, *pro kterou jsou typické agresivní projevy a disociální chování a které častěji přichází do kontaktu se sociálně patologickými jevy, jako je drogová závislost, alkoholismus a kouření, kriminalita a delikvence, patologické hráčství, virtuální drogy, šikanování, vandalismus a jiné formy násilného chování, xenofobie, rasismus, intolerance a antisemitismus, záškoláctví, sexuální rizikové chování, sebevraždy*. Do této kategorie spadají i dospívající z tzv. sociálně znevýhodněných skupin, především z dysfunkčních rodin, vyrůstající v podmínkách neúplné rodiny, kde není podporován jejich intelektový, mravní a emocionální vývoj.

Dále se Sobotková (2014, s. 95) zmiňuje o vlivu tří nejdůležitějších kontextů vývoje v dospívání na chování a na vznik a vývoj rizikového chování. Těmito kontexty jsou **rodina, škola a prostředí vrstevníků**. Klíčovou roli zde hraje samozřejmě prostředí,

ve kterém se dospívající pohybují.

Rodina je v socializačním procesu dítěte nezastupitelná. Rodina je první a poměrně závazný model společnosti, s nímž se dítě setkává. Má podstatný vliv na formování osobnosti dítěte a dospívajícího.

Škola hraje nezanedbatelnou roli ve formování osobnosti dítěte, protože v této instituci tráví převážnou část svého času. Škola vytváří silný normativní tlak a má dobře propracované systémy sociální kontroly. Faktory, ovlivňující dítě ve škole jsou především: osobnost učitele, klima školy a klima školní třídy.

Jednou ze základních potřeb v dospívání je kontakt s **vrstevníky**. Dospívající jsou po určitý čas hodně závislí na skupině vrstevníků. Pokud si nerozumějí s dospělými, rodiči, nebo učiteli, hledají oporu u vrstevníků. Vrstevníci pomáhají dospívajícímu osamostatnit se z dětské závislosti na rodičích. Tento vliv vrstevníků však nemá vždy pozitivní vliv.

WHO (Světová zdravotnická organizace) považuje adolescenty za samostatnou rizikovou skupinu, stanovila dokonce **syndrom rizikového chování v dospívání (SRCH – D)**, jenž zahrnuje tři oblasti, které se navzájem kombinují, usnadňují společně svůj vznik a mají společné příčiny. (Sobotková, 2014)

Těmito třemi oblastmi syndromu rizikového chování v dospívání jsou:

- 1. zneužívání návykových látek** – vykazuje obecně dlouhodobě nepříznivý trend, klesá věk uživatelů a roste podíl dívčí populace,
- 2. negativní jevy v oblasti psychosociálního vývoje** – maladaptace, poruchy chování, agrese, delikvence, kriminalita, sociální fobie, sebepoškozování a suicidalita,
- 3. rizikové chování v oblasti reprodukční** – předčasný sex, předčasné rodičovství, časté střídání partnerů, pohlavní nemoci.

Jedním z typů rizikového chování je šikana, kterou se pro účely této práce budeme zabývat podrobněji v následující kapitole.

2 ŠIKANA

Demokracie ve společnosti stojí a padá na rovnoprávnosti vztahů mezi jejími členy a skupinami. Pro vztah, který označujeme jako šikanování, je příznačná naprostá asymetrie sil, kdy mocnější zneužívá slabšího a pošlapává jeho práva. V tomto smyslu je šikana zákeřná a často smrtelná choroba skupinové demokracie. Pravý „virus“ šikanování napadá totiž vyloženě skupiny, a to i ty menší, dyády, kde jsou vztahy mezi členy poměrně rovnocenné a takové by měli zůstat. (Kolář, 2001)

Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. MSMT- 21149/2016 definuje šikanu jako: *Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky např. v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Rovněž se může realizovat prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu.*

Říčan (2010, s. 21) definuje šikanu takto: *Šikana je ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit. Obvykle mluvíme o šikaně tehdy, když jde o opakované jednání, ve velmi závažných případech označujeme za šikanu i jednání jednorázové, s hrozbou opakování.*

Šikanování je nebezpečně rozbujelou sociální nemocí ve společnosti, jejímž důsledkem je poškozování zdraví jednotlivce, skupin, včetně rodiny a společnosti vůbec. (Kolář 2001)

Nemožnost či neschopnost obrany je pro definici šikany zásadní. Může být dána nějakým handicapem postiženého, jeho tělesnou slabostí a nešikovností, případně invaliditou, opožděným rozumovým vývojem, neurotickou slabostí, nebo tím, že agresorů je několik a postiženého snadno přemohou. (Říčan, 2010)

Šikana je dále charakteristická nepoměrem sil, bezmocností oběti, nepříjemností útoku pro oběť a samoúčelností agrese. (MŠMT, 2010)

MŠMT dále rozděluje šikanu na přímou a nepřímou.

Přímá šikana může mít podobu fyzickou (bití, plivání, tahání za vlasy), verbální (vulgární

nadávkou, zraňující komentáře k rase, národnosti, etnicitě, náboženství nebo sexualitě, výhrůžky, násilné a manipulativní příkazy), nebo neverbální (urážlivá gesta a zvuky, zírání, používání zastrašujících nebo výhrůžných výrazů ve tváři, nebo v řeči těla, ničení, schovávání, kradení věcí nebo učebních pomůcek),

Nepřímá šikana má za cíl způsobit emocionální a psychologické utrpení a poškodit sociální status oběti. Tato šikana je vykonávána způsobem, kdy útočník působí bolest tak, aby to vypadalo, že žádný takový záměr ve skutečnosti nemá. Hlavní agresor k útoku často využívá prostředníka, neútočí přímo. Nepřímá šikana je většinou nefyzická, nicméně v některých případech může být také třetí strana manipulována do situace, kdy má zapříčinit fyzické ublížení. Nefyzické formy nepřímé šikany pak mohou zahrnovat záměrnou ignoraci nebo izolování žáka nebo učitele rozšiřování zákeřných pomluv a lží, neoprávněná nařčení ze sexuálního obtěžování nebo nespravedlivého hodnocení (u učitele), ničení pověsti a reputace, ponižování před ostatními žáky i pedagogy, nepříjemné sexuální provokace. (MŠMT, 2010)

2.1 Vývojová stádia šikany

Příčiny a důvody šikany jsou stejně rozmanité jako její projevy. Hlavní roli zde hrají individuální vlastnosti agresorů a také vlastnosti obětí. Běžným motivem agresorů je „bavení“ třídy jako je např. u chlapců předvádění se před dívkami. Ve hře bývá však i sadistické uspokojení z týrání jiné bytosti, pocit moci a nadřazenosti. Šikanování slouží i k upevnování moci agresorů nad kolektivem, kteří při něm názorně předvádí, co by mohlo potkat každého, kdo by se vzepřel jejich vůli. (Říčan 2010)

Šikanování není pouze záležitostí agresora a oběti, ale souvisí s těžkou poruchou vztahů skupinového organismu, který obrazně řečeno podlehl infekci. Tato nákaza vztahů má svou vnitřní dynamiku a svůj zákonitý vývoj. Směřuje od zárodečné podoby k nejvyššímu stupni systémového ničení pozitivních vztahů mezi členy skupiny. (Kolář 2001)

Martínek (2009) popsal pět vývojových stádií šikany.

První stádium: Ostrakismus

Slovo pochází z řečtiny a znamená „střepinový soud“. Jedná se o první fázi, v které agresoři neubližují oběti fyzicky, „pouze“ ji vyčlení ze svého kolektivu, nikdo se s ní nebaví, nikdo jí neodpoví na pozdrav, a když, tak pouze hanlivou poznámkou. Tím dojde k naprostému vyčlenění dítěte z kolektivu. Oběť najednou poznává, že není ve třídě

nikdo, s kým by mohla sedět, každý ji odmítá. Zpočátku se oběť snaží bránit a začínají se u ní objevovat agresivní reakce vůči spolužákům. Vrací spolužákům nadávky, brání se vztekem, ranami apod. Agresoři však vidí, že jejich pomluvy fungují, a svůj tlak zvyšují. Nakonec oběť pozná, že její odpor je marný, a začne se stahovat do sebe, stává se zamlklou, snaží se být z dosahu agresorů. Ve většině případů se u obětí začnou objevovat tři charakteristické znaky. První známkou ostrakismu je, že se z ničeho nic a velice rychle zhorší prospěch. Další jev je náhlé zhoršení schopnosti soustředit se. Třetím charakteristickým znakem je tendence navštěvovat nižší ročníky dané školy, kde oběť často nachází děti, které k ní vzhlíží a baví se s ní.

Druhé stádium: Fyzická agrese a psychická manipulace

Obětí se většinou stává již dříve ostrakizovaný jedinec. V některých případech agresor oběti ubližuje jenom proto, že se nudí. V tomto stádiu již začíná bití oběti, kopání, silné slovní urážky, oběť začíná být nucena k drobným úsluhám agresorům. Oběť začíná trpět nepředstavitelným strachem. V každém okamžiku, z každé situace ve třídě tuší určité ublížení. Přirozenou reakcí je útek od strachu, který se může projevovat od klasického záškoláctví přes somatizaci (úkryt za nemoc - projevující se bolestmi hlavy, břicha, častými rannými teplotami apod.) až po různé formy sebepoškozování. Prospěch ve škole bývá téměř katastrofální, totéž se týká i docházky, oběť bývá často svým okolím kritizována za své chování, od rodičů přicházejí různé formy trestů, nikoho však většinou nenapadne, že se pouze brání.

Třetí stádium: Vytvoření jádra

Je logickým vyústěním neošetření předchozího stádia ze strany dospělých. Agresoři si začínají uvědomovat, že mají jasnou převahu nad obětí, mohou si s ní dělat, co chtějí, a nikdo na to nepřijde. Začínají rovněž silně ovlivňovat celý kolektiv. Vzniká tzv. Pyramida šikanování. Na jejím vrcholu stojí hlavní agresoři, kteří tvrdě tlačí na oběť. Mají na sebe nabaleny další spolužáky, ti mají zase další spolužáky atd. Oběť, popřípadě oběti, stojí na samotné základně pomyslné pyramidy, pozornost celé třídy v rámci ubližování se soustřeďuje pouze na ni - na ně. Ostatní spolužáci ubližování oběti přihlížejí, nikdo se jí však nezastane, dokonce se v tomto období stává pro ostatní výhodou, v jejich hlavách probíhá myšlenka: „Ať ho mlátí, já mu nic nedělám, já za nic nemohu, hlavně, že to nejsem já, komu ubližují.“ V tuto chvíli se především agresoři stávají na šikanujícím závislí – jakmile jsou ve stresu či tíživé situaci, je tu vždy někdo, na kom si mohou svůj

nepříjemný stav vybit.

Oběť se dostává do bezvýchodné situace. Nikdo jí nevěří, většinou kolektivu je odmítána, pokud zde zůstal někdo s ní sympatizující, nedává to najevo ze strachu, že by mohl skončit na jejím místě.

Agresoři si většinou v tomto stádiu vyhledávají i tzv. hlídače, kteří sledují pohyb učitelů po chodbách a v případě blížícího se dospělého okamžitě hlavní agresory varují. Z tohoto důvodu je nejčastějším místem, kde k takovému chování dochází samotná třída.

V této fázi je již celý kolektiv do jisté míry zodpovědný za chování, které vůči oběti ve třídě probíhá. Všichni o ubližování vědí, ale nikdo se oběti nezastane.

Při vytvoření jádra se fyzické i psychické ataky na oběť stále zvyšují. Třetí stádium je jakýmsi zlomem v průběhu šikanování, agresoři velmi dobře vědí, co dělají, a že pokud by se na ubližování přišlo, byl by z toho velký malér.

Čtvrté stádium: Vytváření norem

Pokud ani ve třetím stádiu není šikanování zastaveno, přechází do čtvrtého stádia, a tím je vytváření norem. Oběť je stále více tlačena do podřízené úlohy. Psychika oběti je v tomto období již tak zasažena, že i ona se stane na šikanujícím chování závislá, přijme svou roli jako normální, nebrání se ubližování, v některých případech dokonce začne své trýznitele obdivovat, bere je jako své kamarády, ochotně provádí jejich příkazy a mnohdy to sama bere jako legraci. Poměrně často u ní dochází k naprosto paradoxnímu chování – začne ve třídě vyrušovat, šaškovat, dělat vše proto, aby se agresorům zavděčila, aby je pobavila. Pro učitele je toto chování naprosto nepochopitelné – z téměř bezproblémového jedince se stává člověk, který má výchovné problémy, dostává poznámky, jeho prospěch je velmi špatný.

Charakteristickým znakem tohoto stádia je, že se i z jedinců, kteří původně šikaně přihlíželi, stávají agresoři, kteří šikanují tzv. „aktivno-pasivně“. Pasivní složka znamená, že ostatní spolužáci se podílejí na vymyšlení způsobů trápení jen proto, aby se zavděčili hlavnímu agresorovi. Aktivní složka spočívá v tom, že jeden ze žáků vkročí do třídy a hlavní agresor za ním přijde se slovy: „Heleď, jsi nějak našťvaný, jdi si do něj kopnout a uleví se ti!“ Oslovený žák s naprostou samozřejmostí jde a připadá mu to zcela normální. Ve čtvrtém stádiu jsou agresoři již plně závislí na šikanujícím chování, mají radost z toho, že se jich oběť bojí. Rovněž oběť se stává do určité míry na šikaně závislá, smiřuje se pomalu, ale jistě s tím, že na světě to tak chodí. Ztrácí jakoukoliv snahu k vlastní obraně, stále však cítí, že se děje něco, co by se dít nemělo. V některých případech se u ní

mohou objevovat prvky posttraumatické stresové poruchy – PTSP představuje závažný následek těžkého traumatu, jež vede k pocitům hrůzy, strachu o život a pocitu bezmoci. Oběť znovuprožívá traumatické události, kdy jí bylo ubližováno, tyto události se objevují ve vzpomínkách a snech.

V tomto stádiu se agresori nezastaví téměř před ničím a jejich oběť je systematicky „ničena“.

Páté stádium: Totalita

Jedná se o konečné a poslední, v podstatě neřešitelné stadium šikanujícího chování. Normy jsou jasně nastaveny, v kolektivu vládou agresori, ostatní je poslouchají na slovo, všichni je brání, včetně oběti. Ve školním prostředí celá třída poslouchá pouze hlavní agresory, kteří mnohdy nemluví, ale vysílají pouze neverbální signály, které však jsou pro ni zcela čitelné.

Agresori jsou zcela opojeni svojí mocí, v ubližování obětem jim nic nezabrání, jeho formy jsou v extrémních případech tak agresivní a hrubé, že hrozí těžké ublížení na zdraví, v nejhorším případě i smrt oběti.

Oběti jsou většinou ve stadiu, kdy dochází k tzv. Stokholskému syndromu – nedokáží si svůj život bez agresorů představit, vzhlížejí k nim, zcela bezmyšlenkovitě plní ponižující příkazy, nechají si naprosto dobrovolně ubližovat bez známek jakéhokoliv odporu, jsou na šikanujícím chování plně závislé.

Pro kolektiv třídy je již ubližování zcela běžné, aktivně se na něm podílí, oddaně pomáhá hlavním agresorům.

Všechna čtyři předchozí stadia jsou terapeuticky řešitelná, toto stádium je neřešitelné, jedinou možností je rozpuštění celého kolektivu.

2.2 Typologie účastníků šikany

Abychom pochopili, o co při šikaně jde a jak se s ní vypořádat, musíme znát role účastníků. Vágnerová (2009) rozdělila účastníky šikany do tří rolí:

- role agresorů,
- role obětí,
- role přihlížejících.

Agresori

Agresor bývá tělesně zdatný, silný a obratný. Šikanu ale dokáže někdy perfektně vymyslet a zorganizovat i jedinec malý a slabý. Nepotřebuje se dokonce oběti ani dotknout, ani na ni promluvit. Inteligence spojená s bezohledností a krutostí může vyvážit nedostatek tělesné síly. Agresorem bývá „rváč“, žák, který má horkokrevný temperament, je vznětlivý, impulzivní, špatně se kontroluje a často se dostává do konfliktů.

Martínek (2009) definoval čtyři zajímavé typy šikanujících agresorů:

- **Agresor hrubý, fyzický** - jedná se o jedince, který k týrání své oběti používá fyzické převahy a síly. Intelektová úroveň fyzických agresorů se většinou pohybuje v pásmu lehké subnormy. Oběti jsou často mláceny, páleny, škrceny. Agresor se „pase“ na jejich fyzickém utrpení. Ve většině případů se jedná o člověka, který i doma od svých rodičů zažívá podobné chování. V rodičovské výchově těchto jedinců se často objevuje ještě jeden faktor – nečitelnost rodiče, vychovatele. Čitelný rodič či vychovatel trvá na dodržování jasně dohodnutých pravidel a snaží se vždy srozumitelně a zřetelně reagovat na prohřešek jedince.

Nečitelný rodič či vychovatel trestá či chválí podle nálady. Pokud má dobrou náladu, i sebehorší prohřešek projde dítěti poměrně hladce a bez výraznějšího potrestání. Při špatné náladě je tvrdě potrestáno i za sebemenší provinění. Nečitelnost vyvolává u jedinců nejistotu a ta dále vyvolává napětí. Jestliže je některé dítě ve stavu neustálého napětí, snaží se ho nějakým způsobem vykompenzovat, např. tím, že se vybíjí na slabším spolužákovi.

- **Agresor jemný, kultivovaný** – jedná se o jedince, který se k dospělým lidem a především k učitelům chová velice slušně, je vždy ochoten pomoci, v očích vyučujících se často stává sociometrickou hvězdou třídy. Jakmile učitel ze třídy odejde, spouští výše uvedený jedinec poměrně tvrdou šikanu, ovšem nikdy neublíží oběti sám. Většinou stojí v pozadí, má své pomahače, kteří plní jeho příkazy. Pokud dojde na vyšetřování šikany, staví se do pozice „Já nic, to všechno oni.“

V rodinách těchto dětí většinou panuje velice tvrdá výchova, která často hraničí s vojenským drilem. Dítě je doma pod neustálým dohledem, musí plnit všechny příkazy rodičů, jeho svobodná vůle je do jisté míry pošlapána. Dítě opět prožívá stav zvýšeného napětí, které musí někde kompenzovat.

- **Agresor srandista** – tento jedinec si nepřipouští žádnou zodpovědnost a žádné

starosti, u vyučujících je poměrně oblíbený. Dokáže do mnohdy nudných hodin v pravém okamžiku pronést vtíp, který všechny pobaví, všichni se zasmějí. Pro srandistu je všechno jen legrace. Pokud se stane, že je vyučujícím přistižen při tom, jak ubližuje spolužákovi, okamžitě se brání slovy: „Pane učiteli, to byla jenom sranda,“ a dovolává se potvrzení od ostatních, kteří jeho slova z obavy, že by se to mohlo příště stát jim, potvrdí. Reakce dospělého je: „tak už to víckrát nedělejte.“ Zcela mu unikne, že oběti byl útok pravděpodobně nepříjemný a byla zde převaha síly.

Rodina, z které tento jedinec pochází, je většinou rovněž volnomyšlenkářská. Rodiče vedou takové dítě stylem: „hlavně si z ničeho nedělej hlavu.“ Hranice v této výchově jsou naprosto bezbřehé a nejasné.

- **Agresor spouštějící ekonomickou šikanu** – Jde o děti, jejichž rodina preferuje nadbytek materiálních věcí. Rodiče svého potomka maximálně podporují, chtějí, aby byl co nejlepší za každou cenu, každou novinku musí ihned mít, aby ve společnosti nezaostával. Od rodičů jim však chybí cit a opravdové rodičovské souznění. Není jim umožněno zažít stav, kdy musí po něčem delší dobu toužit. Touha je pro dítě nezbytnou. Jestliže nemusí toužit a všechno má, nedokáže si rovněž ničeho vážit. Pokud se nenaučí vážit si materiálních věcí, velice těžko se naučí vážit si mezilidských vztahů.

Majetek agresorům slouží k rozvrstvení třídy, kdy v třídní hierarchii nezastávají vedoucí místo děti, které něco umí a jsou prospěchově dobré, ale děti, které vlastní nejmodernější mobil, značkové oblečení apod. Rodiče agresora mají podstatný podíl na chování svého dítěte, nejdůležitější je pro ně především prestiž.

Dalším důležitým účastníkem šikany jsou **oběti**. Oběťmi šikany se stávají častěji osoby, které se nějakým způsobem odlišují od ostatních nebo se jako odlišné jeví, ať již fyzickým vzhledem (barvou pleti, vlasů, účesem, nadváhou), nebo nějakým handicapem či poruchou, speciálními potřebami, ale také kulturními odlišnostmi nebo svými specifickými projevy (chůzí, mluvou, oblékáním...), příslušností k církvi, typem osobnosti (zda se jedná o introverta či extroverta apod.). Z psychologických znevýhodnění se pak jedná o špatnou orientaci v sociálních vztazích, labilitu, naivitu, těžkopádnost, závislost na jiných. Ve škole se často jedná o děti vymykající se prospěchem a učebními schopnostmi normě, ať již ve smyslu pozitivním nebo negativním. (Vašutová 2010)

Oběti se rovněž jako agresori dají zařadit do určitých typů:

- oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem,
- oběti „silné“ a nahodilé,
- oběti „deviantní“ a nekonformní,
- šikanovaní žáci s životním scénářem oběti,
- oběti, které nemají ani jednoho kamaráda a jsou zcela izolované.

Riziko, že se dítě stane obětí šikany, zvyšují nejrůznější vlivy z rodinného prostředí, které omezují harmonický, svobodný rozvoj osobnosti. Cokoli dítěti brání získat v kolektivu oblibu a vliv, co podlamuje jeho sebevědomí, co ho nějak negativně poznamenává a oslabuje, to vše zvyšuje jeho zranitelnost. (Kolář 2001)

Prognóza obětí je daleko příznivější než prognóza agresorů. V dospělosti si najdou takové prostředí, které jim vyhovuje, a většinou se do něj úspěšně začlení. Často jim však po dlouhá léta zůstávají „jizvy na duši“ – depresivní nálady, pocity méněcennosti a ponížení, sociální fobie, případně nenávistné fantazie o pomstě, které jsou jim samým trapné. (Říčan 2010)

Početně největší část účastníků šikany tvoří **přihlížejíci**. Tyto lze charakterizovat jako skupinu jedinců s nedostatečnou nebo snižující se mírou občanské statečnosti, s rozptýlenou zodpovědností. Přestože jde často o žáky s původně pozitivním morálním profilem, tlak skupinových norem a nedostatek podpory způsobí, že se před šikanou cítí bezbranní a paralyzovaní. Dále se tak snižuje jejich už tak narušená mravní úroveň. U přihlížejících se toto jednání nejčastěji projevuje tím, že na násilí neupozorní, oběť nebrání, později násilí tolerují a v pokročilých stádiích šikany se do ní někdy i aktivně zapojují. (Vágnerová 2009)

3 STŘEDNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

Vzhledem k tomu, že se v bakalářské práci věnujeme problematice školní šikany, budeme se nyní věnovat střednímu vzdělávání. Blíže si popíšeme školní a třídní klima, které má na vývoj vztahů mezi žáky svojí velkou váhu. Střední vzdělávání jsme vybrali záměrně, jelikož jsme pro potřeby této práce prováděli i výzkum pro praktickou část na střední škole.

Střední vzdělávání rozvíjí vědomosti, dovednosti, schopnosti, postoje a hodnoty získané v základním vzdělávání důležité pro osobní rozvoj jedince. Poskytuje žákům obsahově širší všeobecné vzdělání nebo odborné vzdělání spojené se všeobecným vzděláním a upevňuje jejich hodnotovou orientaci. Střední vzdělávání dále vytváří předpoklady pro plnoprávný osobní a občanský život, samostatné získávání informací a celoživotní učení, pokračování v navazujícím vzdělávání a přípravu pro výkon povolání nebo pracovní činnosti. (Česko, 2004)

Dle Národního ústavu pro vzdělávání má střední vzdělávání všeobecný nebo odborný charakter a je ukončeno maturitní zkouškou, výučním listem, nebo závěrečnou zkouškou. Uskutečňuje se v gymnáziu, ve středních odborných školách, středních odborných učilištích a v konzervatořích.

Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (dále jen školský zákon) organizuje střední vzdělávání takto:

Vzdělávání ve střední škole se člení na teoretické a praktické vyučování a výchovu mimo vyučování, praktické vyučování se člení na odborný výcvik, cvičení, učební praxi a odbornou nebo uměleckou praxi a sportovní přípravu, a to podle jednotlivých oborů vzdělání.

Praktické vyučování se uskutečňuje ve školách a školských zařízeních nebo na pracovištích fyzických nebo právnických osob, které mají oprávnění k činnosti související s daným oborem vzdělání a uzavřely se školou smlouvu o obsahu a rozsahu praktického vyučování a podmínkách pro jeho konání. (Česko, 2004)

Stupně středního vzdělání definuje školský zákon takto:

Úspěšným ukončením příslušného vzdělávacího programu středního vzdělávání se dosahuje těchto stupňů vzdělání:

- a) střední vzdělání,
- b) střední vzdělání s výučním listem,

c) střední vzdělání s maturitní zkouškou.

3.1 Školní a třídní klima

Škola hraje nezanedbatelnou roli ve formování osobnosti dítěte. Dítě je ovlivňováno jak ze strany učitelů, tak ze strany svých vrstevníků, dále pak vztahy ve škole i celkovým klimatem školy a školní třídy.

Klima školy považujeme za projev jejího prostředí s ekologickou, demografickou, sociální a kulturní dimenzí, který vnímají, prožívají a hodnotí jeho účastníci. Klima školy může představovat klima třídy a výuky, klima učitelského sboru, komunikační, organizační či školní klima. (Grecmanová, 2008)

Další definice pro klima školy:

Klima školy je souhrn subjektivních hodnocení a sebehodnocení účastníků vzdělávání v dané škole, které se týká všech aspektů vzdělávání. Patří do něho jejich vzájemná komunikace a sociální vztahy, stejně tak jejich vnímání prostředí, prožitky a emoce a další sociální a psychologické procesy, které děje v této škole vyvolávají. (Čapek, 2010, s. 134)

Sobotková (2014) ve své knize pojímá klima školy z pohledu žáka, který toto klima vnímá a hodnotí, jak na něho působí. Jde o pocity, které v žácích vznikají při delším pobytu ve škole. Do klimatu školy je nezbytné zahrnout i formální charakteristiky prostředí školy, jako je její architektura, vybavení tříd, akustika, počet žáků ve třídách, vedení školy, učitelé a zaměstnanci školy.

Zvláštní, specifickou skupinou je školní třída. Je to skupina, která na začátku vznikla formálně, postupně se vztahy v ní stávají neformálními. Dítě ve třídě tráví mnoho času, vztahy s ostatními spolužáky ovlivňují celkový pocit žáka ve škole. To, zda je žák ve škole úspěšný, zda jeho chování odpovídá normám, není ovlivněno jen jeho osobností, ale i sociálním klimatem třídy. Klima tvoří všichni žáci ve třídě a učitelé, kteří je učí. Vztahy mezi žáky velmi ovlivňují klima a zvláště u některých starších mohou být největší motivací, proč ráno vstávat z postele a jít do školy. Dalším důležitým článkem pro třídní klima je pedagog, který se snaží poznat své žáky a vztahy mezi nimi, protože tuto znalost může využít ve prospěch svého pozitivního působení. Pozoruje děje ve třídě, hodnotí je a vyvozuje poznatky pro svou další činnost. K lepší znalosti žáků mu mohou vydatně napomáhat i další prováděné zpětné vazby, sociogramy apod. (Janošová, 2016)

3.2 Prevence

Prevence šikany

Podstatnou vlastností šikanování je skrytost a nepřístupnost. Je to dáno především tím, že často všichni přímí i nepřímí účastníci šikany, včetně obětí z různých důvodů a pohnutek brání jejímu odhalení.

Při řešení konkrétních případů šikany nám pomohou dvě podstatné věci:

1. Musíme porozumět trojrozměrnému modelu šikanování, v němž je fenomén chápán jako nemocné chování, závislost a těžká porucha vztahů.
2. Musíme znát základní a neobvyklé formy šikany.

Tyto poznatky je třeba chápat jako nezbytné klíče pro promyšlený výběr účinných metod. Jestliže nejsou rozlišována vnitřní stádia šikany a nepracuje se s pravými formami šikanování, potom bude naše pomoc riziková a v zásadě vždy chybná. Miovský (2010)

Účinná a bezpečná pomoc vyžaduje odlišení šikany od příbuzných fenoménů, vnitřní zmapování šikanování a alternativní léčbu. Při řešení konkrétního případu šikany je nutné respektovat stadium a formu šikany. Přihlížet je nutné také k dalším kritériím, například k přítomnosti a intenzitě závislosti mezi agresorem a obětí, síle a typu zakrývacího a protiúdržavného systému. (MŠMT 2010)

Dále můžeme prevenci rozdělit na primární, sekundární a terciární. (Bendl 2003)

Primární prevence šikany spočívá zejména v informovanosti žáků, ale i samotných učitelů, výchovných poradců, vychovatelů a ředitelů, že tyto formy chování nejsou neškodnou legrací a zábavou a měli by být seznámeni zejména s negativními důsledky šikany, a to jak pro její oběti, tak pro její pachatele. Ředitelé škol a školských zařízení odpovídají za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování a agresivity.

Do primární prevence jsou zapojeni rodiče, učitelé, výchovní poradci, speciální pedagogové, psychologové, lékaři, ale také lidé, kteří se věnují dětem ve volném čase.

Sekundární prevence se zaměřuje na prohloubení již vzniklých poruch chování nebo na zamezení již vzniklého problému a recidivy rizikového chování.

Do této oblasti vstupují téměř stejné instituce a sdružení jako v případě primární prevence a zejména instituce ústavní péče, jež spadají pod resort Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dětské domovy, diagnostické ústavy, speciální výchovná zařízení). V nichž probíhá ochranná a ústavní léčba.

Při závažnějších případech šikany lze podat návrh orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.

Terciární prevence zabezpečuje zejména činnost občanských sdružení a terénních pracovníků (streetwork), střediska výchovné péče a další resocializační programy institucí pro výkon trestu (věznice, diagnostické ústavy pro děti a mládež, dětské výchovné ústavy, výchovné ústavy pro mládež), stejně jako další instituce, zabývající se problematikou prevence sociálně patologických jevů.

Bourcet (2006, s. 58) uvádí o prevenci toto: *Účinnější prevence dosáhnete tím, že s dítětem proberete další nebezpečné situace, nejen ty, které prožilo, a společně si představíte, jaké obranné kroky by mohlo podniknout. Lepší je vyhnout se v tomto rozhovoru okázalým proslovům a raději vyzkoušet formu hry, kde každý nabídne své řešení.*

V případě potřeby pomoci nebo rady mohou oběti volat i na telefonní linky bezpečí:

Linka bezpečí	tel. číslo 116 111
Růžová linka	tel. číslo 272 736 263
Linka důvěry – (v současné době cca 35 linek důvěry, které sdružuje Česká asociace pracovníků linek důvěry – ČAPLD).	

Tabulka č. 1- telefonní linky bezpečí

Ochránit slabé před silnými a bezohlednými, ať už jde o šikanu, nebo o jakékoli jiné formy ubližování, vytvořit ve třídě prostředí bezpečí a pohody pro všechny děti, poskytnout jim zkušenost života v pospolitosti, kde vládne řád a spravedlnost – to je základní úkol výchovy a celé školní práce v demokratické společnosti. Je to zároveň základ skutečné demokracie pro budoucí generace. (Říčan, 2010, s. 119)

Prevence rizikového chování

Vzorci rizikového chování považujeme za soubor fenoménů, jejichž existenci a důsledky je možné podrobit vědeckému zkoumání a které lze ovlivňovat preventivními a léčebnými intervencemi.

Za prevenci rizikového chování považujeme jakékoli typy výchovných, vzdělávacích, zdravotních, sociálních či jiných intervencí směřujících k předcházení výskytu rizikového chování, zamezujících jeho další progresi, zmírňujících již existující formy a projevy rizikového chování nebo pomáhajících řešit jeho důsledky. (Miovský, 2010, s. 24)

Miovský (2010) uvádí, že primární prevenci rizikového chování lze rozdělit do tří úrovní provádění: všeobecná, selektivní, indikovaná.

Všeobecná primární prevence se zaměřuje na běžnou populaci dětí a mládeže bez rozdělování na méně či více rizikové skupiny, zohledňuje pouze její věkové složení a případná specifika daná např. sociálními faktory. Jedná se většinou o programy, kde pracujeme s větším počtem osob.

Selektivní primární prevence se zaměřuje na skupiny osob, u kterých jsou ve zvýšené míře přítomny rizikové faktory pro vznik a vývoj různých forem rizikového chování. Pracujeme zde s menšími skupinami či jednotlivci. Patří sem např. různé intenzivní sociálně-psychologické skupinové programy posilující technicky např. sociální dovednosti, komunikaci, vztahy.

Indikovaná primární prevence je zaměřena na jedince, kteří jsou vystaveni působení výrazně rizikových faktorů, případně u kterých se již vyskytly projevy rizikového chování. Snahou je zde podchytit problém co nejdříve, správně posoudit a vyhodnotit potřebnost specifických intervencí a neprodleně tyto intervence zahájit. Rozlišení cílové skupiny je zásadní požadavek.

Prevence ve škole

Období školního vzdělávání má významnou funkci v oblasti formování osobnosti mladých lidí, proto vše, co se v tomto období nepodaří, se jen velmi obtížně napravuje v období dospělosti. (Miovský, 2010, s. 64)

Petty (2006) popisuje jako nejlepší metodu k nalezení problému rozhovor pojatou jako partnerský dialog, který má vést učitel se žákem mezi čtyřma očima a po vyučování.

Ve školách se problematikou prevence rizikového chování zabývá **školní metodik prevence**, který tuto činnost vykonává jako stávající učitel při svém plném úvazku. Dalším kvalifikačním předpokladem školního metodika prevence je absolvování studia k výkonu specializovaných činností v oblasti prevence rizikového chování. Toto studium v délce trvání nejméně 250 hodin se ukončuje obhajobou závěrečné práce a závěrečnou zkouškou před komisí, po jejímž úspěšném složení získává absolvent osvědčení.

Standardní činnosti školního metodika prevence upravuje vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních ze dne 9. února 2005 ve své příloze č. 3, článku II., která stanoví že, Školní metodik prevence vykonává metodické, koordinační, informační a poradenské činnosti a vede o nich písemnou dokumentaci.

Škola také sestavuje minimální preventivní program, což je konkrétní dokument školy zaměřující se na výchovu žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a sociální rozvoj a rozvoj jejich komunikativních dovedností. Minimální preventivní program je zpracováván na období jednoho školního roku a zodpovídá za něj školní metodik prevence. Podléhá kontrole České školní inspekce. Na jeho tvorbě a realizaci se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci školy.

Další možnost pro řešení rizikového chování má škola v podobě spolupráce s různými institucemi jako jsou – Pedagogicko psychologická poradna, Středisko výchovné péče, Oddělení sociálně právní ochrany dětí, Policie ČR.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUM

4.1 Cíl a metodologie výzkumu

Otázka šikany na školách je stále aktuálním tématem, a to zejména v dnešní předimenzované, digitalizované době. Není výjimkou, že se o šikaně na školách dozvídáme prostřednictvím masmédií. Rovněž odborná literatura poukazuje na skutečnost, že se šikana na školách vyskytuje velmi často, což dokládá i řada výzkumů, kdy tyto jsou prováděny nejčastěji na základních školách. Příkladem může výzkumný projekt, jenž probíhal v roce 2013 pod vedením PhDr. Ladislava Csémyho PhD., zaměřený na násilné chování dospívajících na základních školách a na analýzu kontextu násilného chování. Výzkumu se zúčastnilo celkem 3 165 žáků ze 115 škol. Z výzkumu vyplynulo, že nejrozšířenějším projevem agresivního chování na školách je verbální agrese, jíž následuje agrese fyzická a často bylo taktéž uváděno záměrné ničení vybavení školy. Csémy (2014)

Závažnost problematiky šikany lze rovněž usuzovat z metodického pokynu MŠMT k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních z roku 2016.

Cílem výzkumu je získat informace o zkušenostech žáků na vybrané škole ve Zlíně se šikanou, jež byla vybrána pro svůj charakter a s ohledem na možnosti výzkumníka. Předmětné výzkumné šetření se zaměřilo nejen na zjištění rozsahu informovanosti žáků o šikaně, ale také zjištění, zda žáci mají povědomí o tom, co to šikana je, jak se projevuje, co je její příčinou a také, zdali jí byli nějakým způsobem vystaveni.

4.1.1 Stanovování výzkumných otázek

Pro výzkum byla stanovena hlavní výzkumná otázka:

- *Jaké zkušenosti mají žáci na vybrané střední škole se šikanou?*

A k této hlavní výzkumné otázce byly stanoveny otázky dílčí, jež hlavní otázku rozšiřují a umožňují tak širší náhled na danou problematiku.

- *Mají studenti znalosti o tom co je to šikana a jak se projevuje?*

- *Co bývá nejčastější příčinou vzniku šikany ve školním prostředí?*
- *Komu by se žáci v případě šikanózního chování svěřili?*
- *Jakým způsobem působí škola v boji proti šikaně?*

4.1.2 Zvolená metoda

V průběhu výzkumného šetření bylo použito kvantitativního přístupu. Byl sestaven dotazník, jenž je jednou z nejčastěji využívaných metod sběru dat pro nejrůznější výzkumy a průzkumy. Dotazník je tvořen předem stanovenými otázkami, na něž respondenti odpovídají písemně. Série otázek byla sestavena s cílem zodpovědět hlavní a dílčí výzkumné otázky. Výhodnou dotazníku je možnost získat informace od většího množství respondentů, přičemž výsledná data se dají následně zjednodušeně zpracovávat. Metoda dotazníku byla mimo jiné zvolena z důvodu časové nenáročnosti na respondenty na rozdíl např. od rozhovoru. Vzhledem k anonymnímu charakteru této metody se zvyšuje také možnost pravdivějších informací.

Položky byly formulovány jako otevřené, uzavřené a polouzavřené. Dotazník se skládal ze 13 položek, na 9 z nich odpovídali všichni respondenti, zbylé 4 jenom ti, kteří byli či jsou oběťmi šikany. Vyjma předem stanovených otázek bylo možné označit pouze jednu odpověď.

Dotazník byl tvořen třemi oblastmi, první oblast byla zaměřena na identifikační údaje, po nichž následují dotazníkové položky a závěrečné poděkování.

Předmětný dotazník je součástí práce v podobě přílohy č. 1.

4.1.3 Výzkumný soubor

Výzkumné šetření bylo prováděno na Střední odborné škole ochrany osob a majetku ve Zlíně. Tato škola byla vybrána s ohledem na svůj charakter, možnosti výzkumníka a ochotnost školy.

Jedná se o soukromou školu bezpečnostně právního charakteru, jejíž školní vzdělávací program odpovídá požadavkům kladených nejen na příslušníky ozbrojených sborů,

strážníky obecní policie či příslušníky Armády ČR, ale také na pracovníky civilních bezpečnostních služeb a orgánů státní správy. A právě pro povahu školy byla na výzkum vybrána právě tato. Jelikož škola vychovává převážně budoucí členy bezpečnostních složek, lze z logiky věci předpokládat, že agresivní chování či šikana jako taková by v takové škole neměla mít živnou půdu. Vzhledem k počtu žáků na škole byl výzkum uskutečněn mezi žáky napříč všech ročníků. Výzkumu se tak zúčastnilo 137 respondentů ve věkovém rozpětí 15 - 20 let. Mezi respondenty bylo 88 chlapců a 49 dívek.

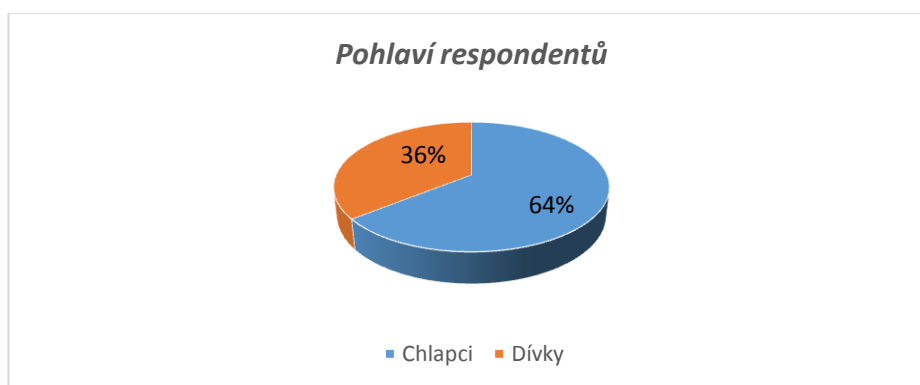
Výzkum na škole proběhl v průběhu měsíce března 2017. Žáci byli v první řadě ubezpečeni, že se jedná o anonymní šetření, byl jim vysvětlen obsah dotazníku a jak jej správně vyplnit. V průběhu vyplňování se mohli doptávat v případě nejasností. Žáci měli na vypracování dotazníku 30 minut. Dotazník byl následně osobně od každého žáka vybrán a tak zajištěna jeho 100% návratnost.

4.2 Výsledky šetření

V následujících řádcích jsou zaznamenány výsledky dotazníkového šetření. Z důvodu přehlednosti jsou dílčí otázky znázorněny graficky a doplněny komentářem. Na úvod této kapitoly se budeme věnovat rozložení pohlaví a věku respondentů, následně bude přistoupeno k hodnocení otázek dotazníku.

Pohlaví respondentů

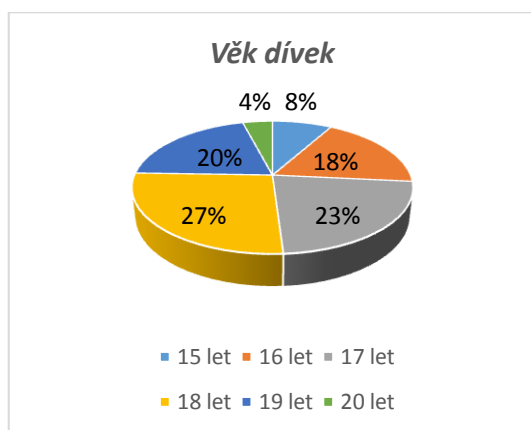
Vzhledem k charakteru školy, kdy šetření bylo provedeno na Střední odborné škole ochrany osob a majetku, tvoří převážnou část respondentů chlapci. Celkový počet respondentů byl 137, z toho 88 chlapců a 49 dívek. Procentuální rozdělení chlapců a dívek je uvedeno níže.

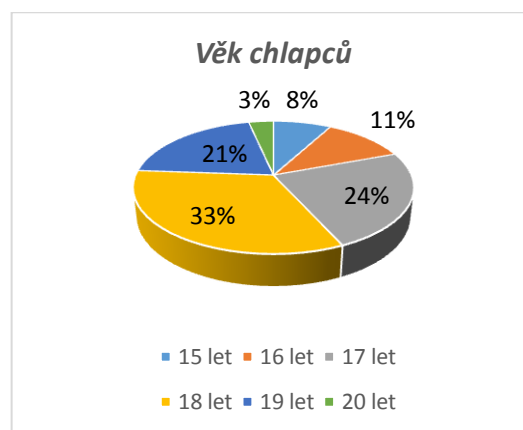
Obr. 1 Pohlaví respondentů

Věk respondentů

Šetření bylo provedeno v rámci celé školy, napříč jednotlivými ročníky. Toto bylo možné mimo jiné také z toho důvodu, že se jedná o soukromou školu, která má omezené množství tříd a žáků. Na základě níže uvedených grafů je zřejmé, že věkové kategorie u dívek a chlapců jsou zastoupeny rovnoměrně.

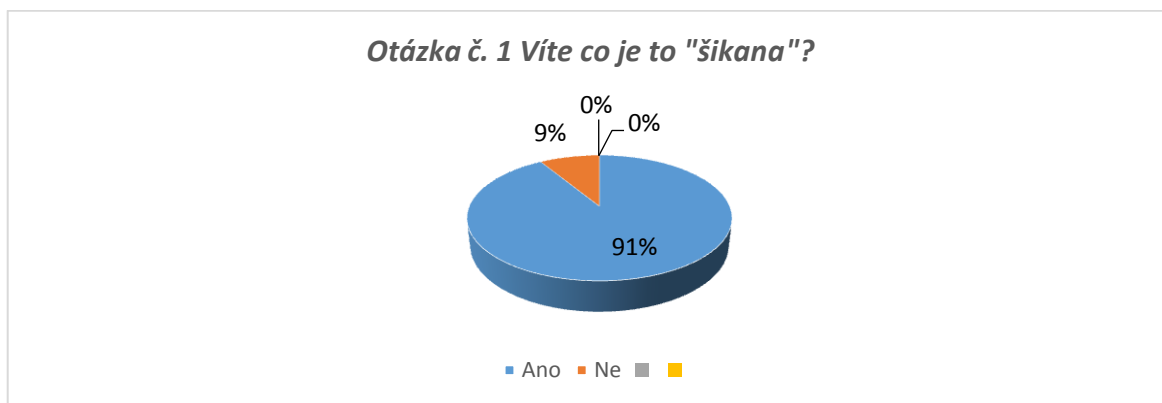
Obr. 2 Věk dívek

Obr. 3 Věk chlapců

Otázka č. 1 Víte co je to „šikana“, pokud ano, jak byste ji definoval/a?

Většina žáků v rámci této otázky byla schopna definovat pojem šikany a zachytit v ní její charakteristické rysy. Pouze 12 žáků ze 137 dotázaných nevědělo co si pod pojmem „šikana“ představit. Níže uvedený graf nám výsledky graficky znázorňuje.

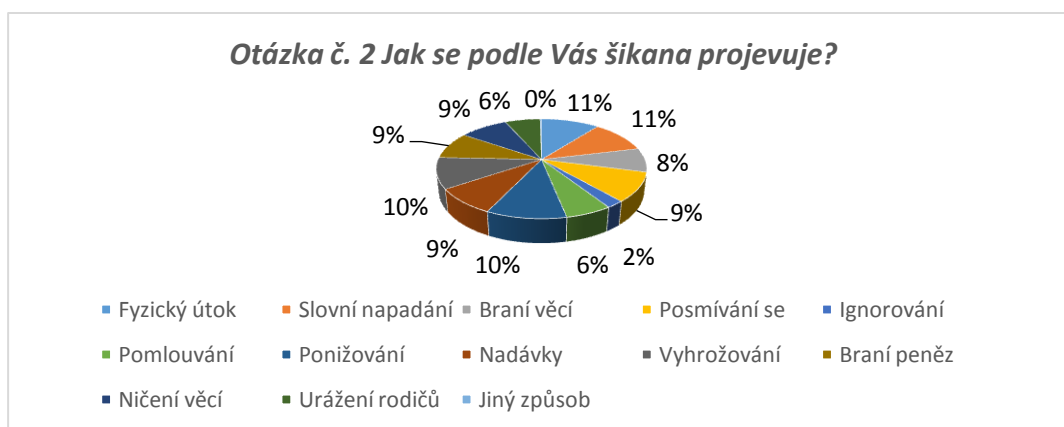

Obr. 4 Víte co je to „šikana“?

Otázka č. 2 Jak se podle Vás šikana projevuje?

V této otázce měli žáci na výběr ze 13 možných způsobů projevů šikany, kdy v rámci odpovědi mohli zaškrtnout více možností. Všichni z dotázaných respondentů uvedli minimálně tři projevy šikany.

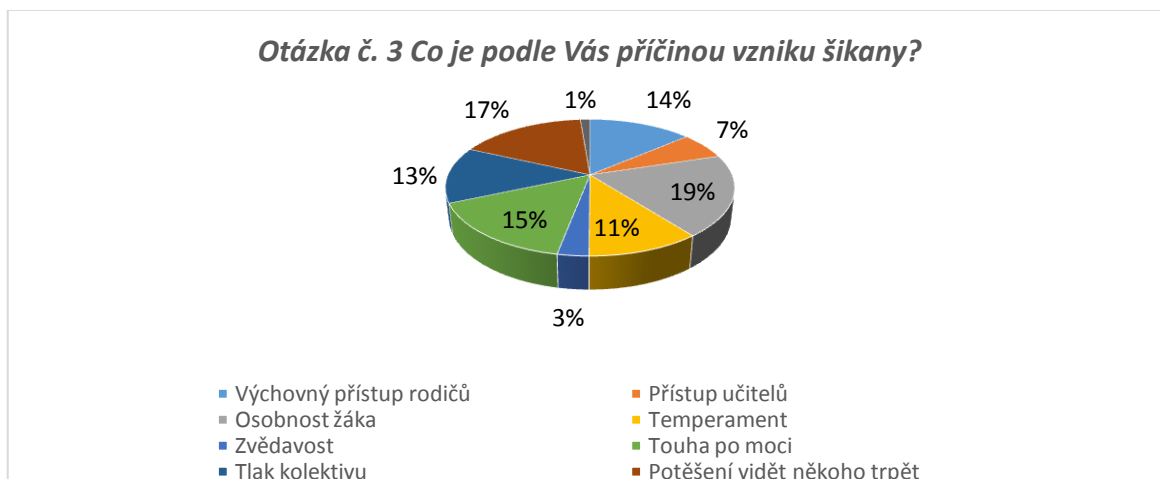
Respondenti jako nejčastější projev šikany označili fyzický útok a slovní napadání, následovalo ponižování, posmívání, vyhrožování, braní peněz, nadávky. Nejméně označován byl projev šikany v podobě ignorování.

Obr. 5 Jak se podle Vás šikana projevuje?

Otázka č. 3 Co je podle Vás příčinou vzniku šikany?

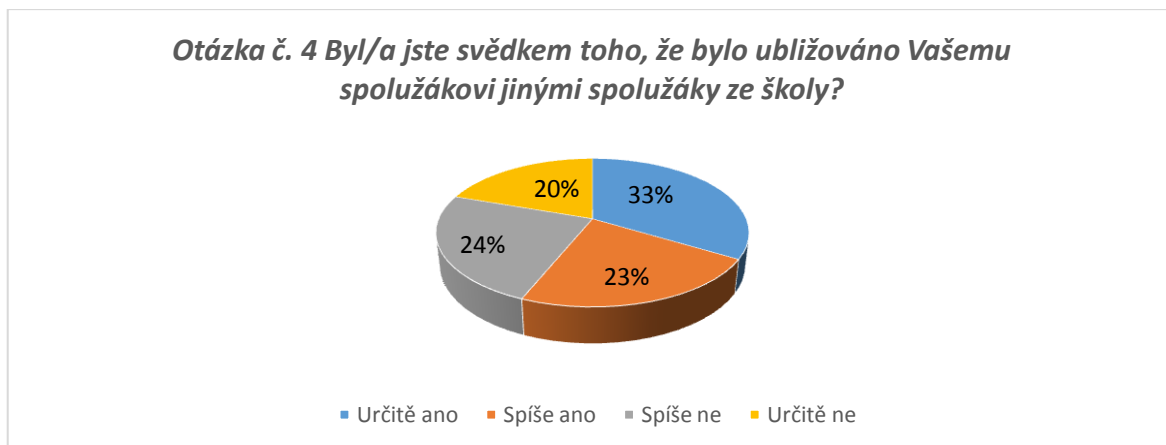
Taktéž v této otázce měli žáci na výběr z několika možností a bylo jim umožněno zvolit více jak jednu možnost. Nejvíce, 19%, všech dotázaných vidí příčinu šikany v osobnosti žáka, jež následuje potěšení vidět někoho trpět, touha po moci a výchovný přístup rodičů, naopak na opačné straně se umístil přístup učitelů.

Obr. 6 Co je podle Vás příčinou vzniku šikany?

Otázka č. 4 Byl/a jste svědkem toho, že bylo ubližováno Vašemu spolužákovi jinými spolužáky ze školy?

Níže uvedený graf znázorňuje, že celkem 57% respondentů, tedy více jak polovina, byla svědkem nějaké situace, kdy bylo ubližováno jejich spolužákovi. Ačkoliv je procento vysoké, lze na něm spatřovat také určité pozitivum a to fakt, že žáci nejsou k agresivnímu a násilnému chování lhostejní a není tak bráno jako „standard či norma“.

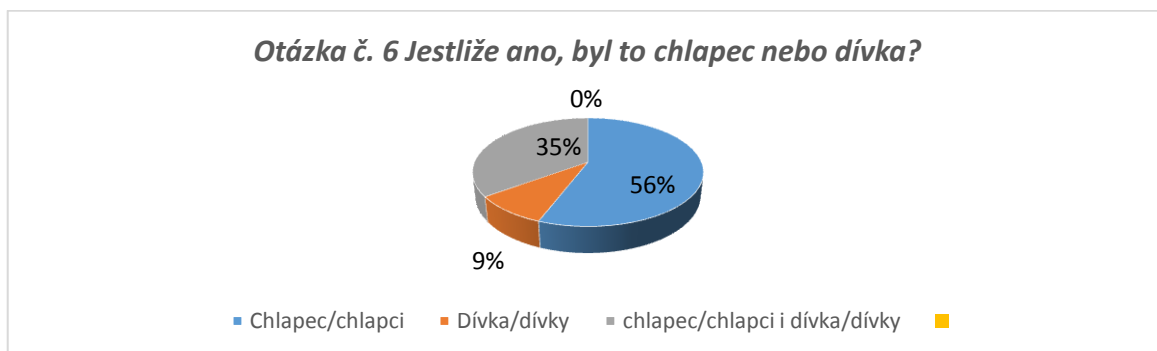
Obr. 7 Byl/a jste svědkem toho, že bylo ubližováno Vašemu spolužákovi jinými spolužáky ze školy?

Otázka č. 5 Jakým způsobem bylo Vašemu spolužákovi ubližováno?

Respondenti, kteří byli svědky ubližování jejich spolužákovi, následně specifikovali, resp. upřesnili formu, projev šikany, jakým tak bylo činěno. Jednalo se o otevřenou otázku, v rámci níž žáci shodně uváděli bití, fyzické útoky, slovní napadání, posmívání, ponižování, ničení věcí či zesměšňování.

Otázka č. 6 Jestliže ano, byl to chlapec nebo dívka?

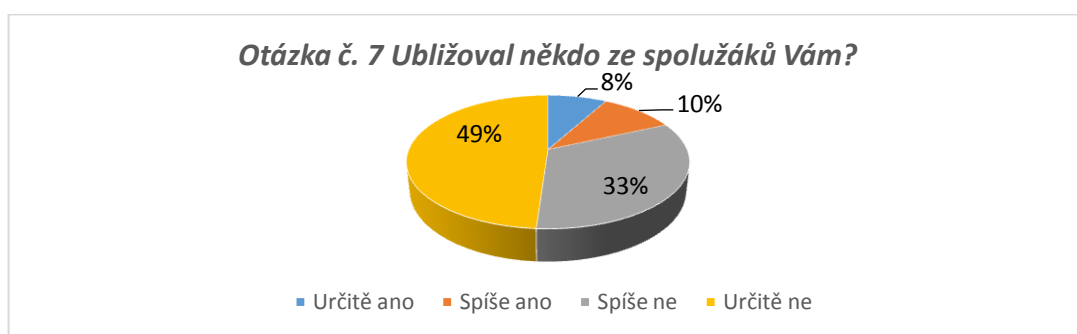
Tato otázka se vázala k otázce č. 4 za předpokladu, že na ni bylo kladně odpovězeno. Z dotazníkového šetření vyplývá, že 56% agresorů byli chlapci a z 35% chlapci i dívky současně.

Obr.8 Jestliže ano, byl to chlapec nebo dívka?

Otázka č. 7 Ublížoval někdo ze spolužáků Vám?

18% respondentů uvedlo, že se jim někdo ze spolužáků ubližoval. Tedy 18% žáků školy má zkušenost s tím, že se k nim někdo ze spolužáků choval „nepříjemným“ způsobem. Vzhledem k velikosti školy, počtu žáků, lze vyslovit závěr, že téměř jedna pětina žáků školy zažila některou z forem šikany.

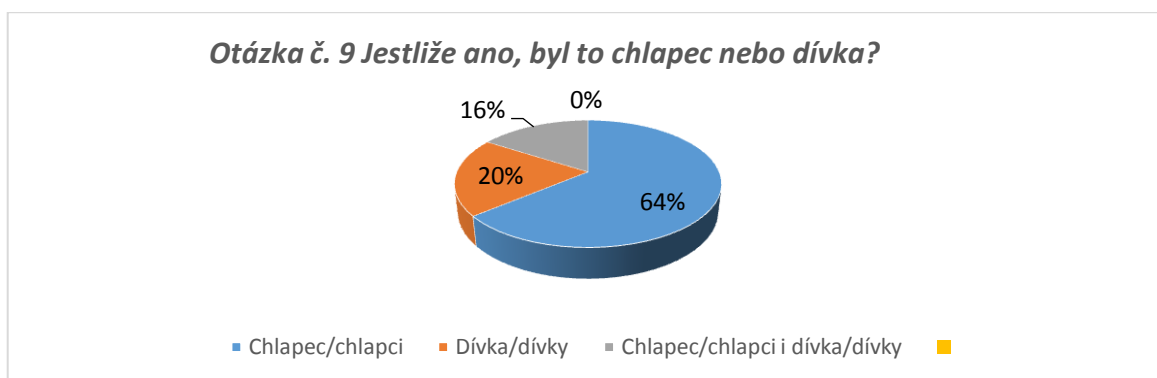
Obr. 9 Ublížoval někdo ze spolužáků Vám?

Otázka č. 8 Jakým způsobem Vám bylo ubližováno?

Opět se jednalo o otevřenou otázku, v rámci níž se vyjadřovali žáci, kterým bylo osobně nějakým způsobem ubližováno. Tito jako nejčastější způsob ubližování uváděli ponižování, posmívání, pomlouvání, ale také vyhrožování, fyzickým útok, braní a ničení věcí.

Otázka č. 9 Jestliže ano, byl to chlapec nebo dívka?

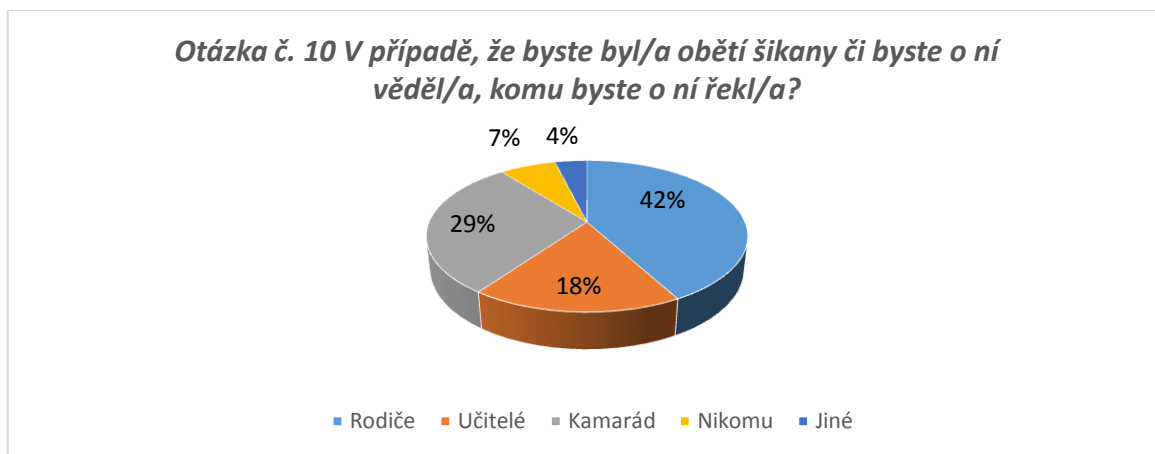
Tato otázka se vázala k otázce č. 7 za předpokladu, že na ni bylo kladně odpovězeno. Z 18% respondentů, kteří byli podrobeni nějakým útokům ze strany svých spolužáků, byl agresorem v 64% chlapec či chlapci, 20% dívka či skupina dívek a zbylá procenta tvoří skupiny tvořené chlapci i dívkami.

Obr. 10 Jestliže ano, byl to chlapec nebo dívka?

Otázka č. 10 V případě, že byste byl/a obětí šikany či byste o ní věděl/a, komu byste o ní řekl/a?

Otázka byla zaměřena na skupinu osob, jíž by se oběti šikany svěřili a hledali pomoc. Žáci mohli zvolit více možností. Pohledem na níže uvedený graf vidíme, že nejvíce, a to z 42%, by se respondenti svěřili rodičům, dále kamarádům a na třetím místě se umístili učitelé.

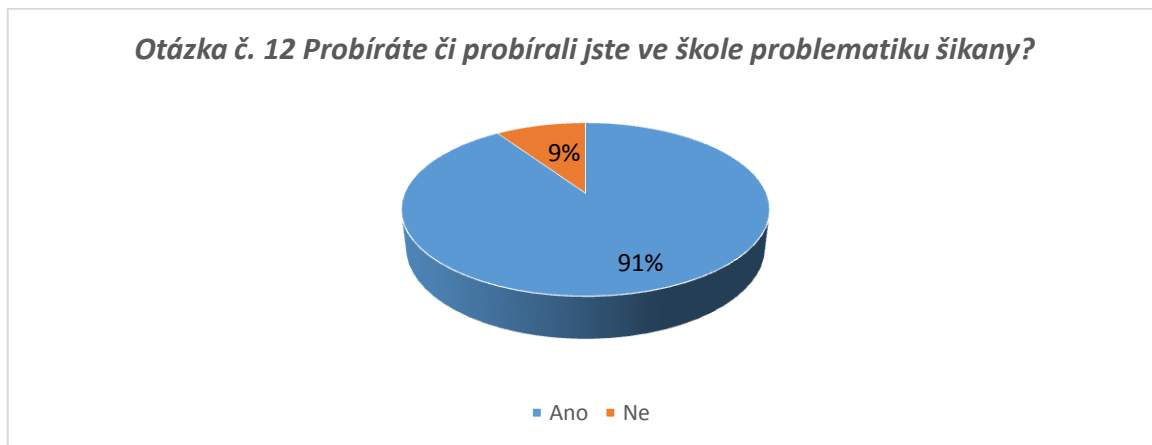
Obr. 11 V případě, kdy byste byl/a obětí šikany či byste o ní věděl/a, komu byste o ní řekl/a?

Otázka č. 11 Jak se bráníte šikaně?

Otázka byla formulována jako otevřená. Opět se respondenti shodovali v tom, že by se bránili v případě fyzického útoku aktivním bráněním, v případě psychického působení ignorováním, ale také snahou začlenit se do kolektivu, vycházet s nimi, nevybočovat z řady, podporovat a pomáhat skupině. Našli se i tací, kteří by se pomstili, označují se za dominantní osobu, na kterou si nikdo netroufne nebo nejsou schopni říct jak se účinně proti šikaně bránit.

Otázka č. 12 Probíráte či probírali jste ve škole problematiku šikany?

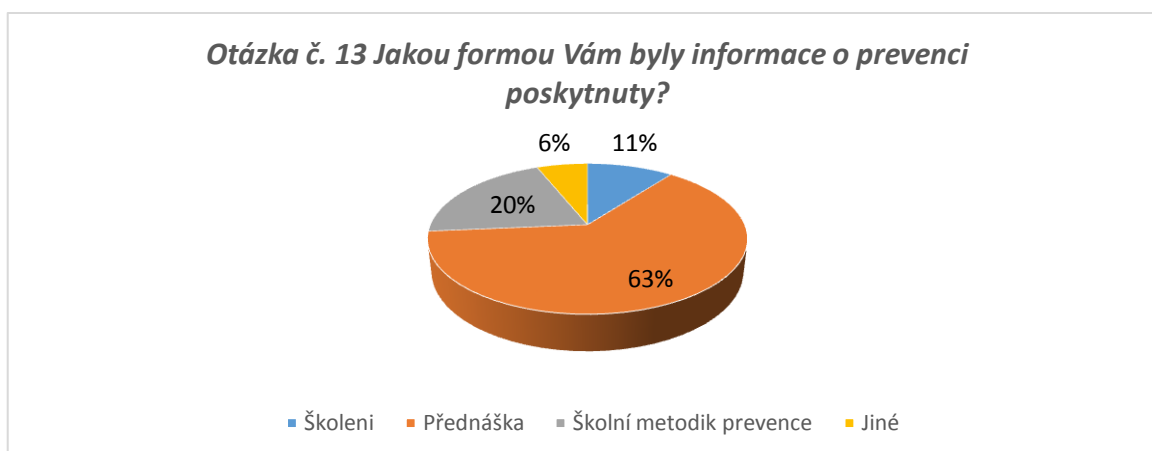
Otázka je směřována na prevenci šikany zajišťované ze strany školy. Zda škola působí v oblasti prevence. 124 žáků ze všech dotázaných odpovědělo na danou otázku kladně, tedy že problematiku šikany ve škole probírali.

Obr. 12 Probíráte či probírali jste ve škole problematiku šikany?

Otázka č. 13 Jakou formou vám byly informace o prevenci poskytnuty?

Otázka je úzce spjatá s předchozí otázkou a zjišťuje, jakým způsobem byly informace o prevenci šikaně žákům poskytnuty. Níže uvedený graf znázorňuje odpovědi respondentů, přičemž mimo školení, přednášky a školního metodika prevence žáci jako zdroj informací o šikaně uváděli také psychologa a rodiče.

Obr. 13 Jakou formou Vám byly informace o prevenci poskytnuty?

4.2.2 Interpretace dat

Dotazníkové šetření s sebou přineslo velké množství informací, které se pokusím shrnout níže.

91% respondentů ví co je to šikana, jak se projevuje a jsou schopni ji blíže definovat. Ačkoliv 9% dotázaných nebylo schopno šikanu definovat, všichni respondenti měli povědomí o tom, jakým způsobem se šikana projevuje, tedy byli schopni uvést nejméně tři projevy šikany. Z nejčastěji uváděných projevů to byl fyzický útok, slovní napadání, braní věcí, pomlouvání, posmívání apod.

Zajímavé se pak jeví výsledky otázky č. 3, v rámci níž žáci vyjadřovali svůj názor na příčinu vzniku šikany, kdy respondenti vidí nejčastější příčinu v osobnosti jedince, dále potěšení vidět někoho trpět či touze po moci. Výchovný přístup rodičů se jako příčina objevil až na čtvrtém místě z celkově hodnocených příčin. 7 z dotázaných respondentů navíc uvedlo mimo stanovené body další příčinu, a tou byla závist.

57% ze všech dotázaných respondentů byla svědkem nějaké situace, kdy bylo ubližováno jejich spolužákovi, a to ať už se jednalo o útok fyzický, či psychický v podobě pomlouvání, posmívání, ponižování, braní věcí aj. Dle výsledků šetření převážnou část agresorů tvořili chlapci.

18% žáků školy má osobní zkušenost se šikanou. Mezi nejčastější projevy šikany, které byly vůči těmto žákům aplikovány, bylo ponižování, posmívání, pomlouvání, ale také vyhrožování, fyzickým ubližováním, braní a ničení věcí. A opět mezi agresory převažovali chlapci, a to z 64%. Co se týče převahy chlapců – agresorů, vyplývá převaha z rozložení pohlaví ve škole.

V otázce obrany proti šikaně se respondenti shodovali v tom, že v případě fyzické agrese by se také bránili fyzicky. Jinak by se takové útočné chování snažili ignorovat, snažili se začlenit do kolektivu a tzv. nevybočovat z řady.

Prevence šikany je na škole probírána, a to především formou přednášek, ale na škole v této oblasti funguje také např. školní metodik prevence.

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, zda studenti na SOŠ OOM ve Zlíně mají zkušenosti se šikanou, zda mají reálnou představu o tom, co to šikana je, jak se projevuje a co je její příčinou. Výsledkům výzkumného šetření se budeme věnovat následující kapitola.

4.2.3 Shrnutí výsledků

Předchozí kapitola byla věnována interpretaci dat, která budou v této kapitole shrnuta a současně budou zodpovězeny výzkumné otázky.

Vyhodnocením dotazníků byla zodpovězena hlavní výzkumná otázka a podotázky, které dotvářely parciální části otázky hlavní. Cílem výzkumu a současně hlavní výzkumnou otázkou bylo získat informace o tom, jaké zkušenosti mají žáci vybrané střední školy se šikanou.

Podotázka č. 1 - Mají studenti znalosti o tom co je to šikana a jak se projevuje?

Jedním slovem ano. 91% ze všech dotázaných respondentů bylo schopno blíže definovat problematiku šikany. Ačkoliv 12 žáků nebylo schopno se k šikaně vyjádřit a definovat ji, všichni z dotázaných respondentů byli schopni označit charakteristické projevy šikany, tedy jednání a chování, které šikanu provází. Na základě tohoto lze konstatovat, že studenti Střední odborné školy ochrany osob a majetku nejméně v obecném rámci vědí, co to šikana je a jakým způsobem se projevuje. Toto můžeme tvrdit právě s ohledem na to, že všichni respondenti byli schopni projevy šikany blíže pojmenovat respektive označit. Kdyby žáci neměli být malé vědomosti o šikaně, nebyli by schopni se k ní jakkoli blíže vyjádřit.

Studenti šikanu nejčastěji definovali jako atak, ať už verbální či fyzický, který směřuje vůči slabšímu jedinci, a to opakovaně, přičemž toto jednání bývá doprovázeno braním, ničením věcí, posměchem, zesměšňováním apod.

Podle respondentů se šikana projevuje fyzickým útokem, útokem verbálním v podobě slovního napadání, ale také braním věcí, ponižováním, vyhrožováním, pomlouváním, posmíváním, braním peněz apod.

Podotázka č. 2 - Co bývá nejčastější příčinou vzniku šikany ve školním prostředí?

Bylo zjištěno, že nejčastější příčinou vzniku šikany ve školním prostředí je dle respondentů osobnost agresora, jeho touha vidět trpět druhé a mít pocit nadřazenosti, tedy mít určitou moc nad jiným jedincem či jedinci.

Důležitou roli v životě každého z nás hraje rodina, která nás od dětství formuje, utváří a připravuje na život. Výchova v rodině je taktéž důležitým zdrojem informací pro případné řešení projevů šikany. Vliv rodiny na vznik šikany, konkrétně výchovný přístup rodičů, se v rámci proběhnuvšího výzkumu, při možnosti výběru z jednotlivých možností umístil na čtvrtém místě.

Nad rámec bylo pak zjištěno, že žáci jako jednu z příčin šikany vidí také závist, ať už se to týká materiálna či vztahů.

Podotázka č. 3 - Komu by se žáci v případě šikanózního chování svěřili?

Otázka svěřeni se s problémy tohoto charakteru je velmi důležitá a v dnešní chaotické a přetechnizované době je dobré vědět, že i dnešní mládež nachází útěchu a podporu ve své rodině. Rodina, rodiče a kamarádi byli v rámci výzkumu nejčastěji zmiňovány. Respondenti by se také s daným problémem svěřili učiteli či učitelům, což také hodně vypovídá a je vidět, že na škole jsou učitelé, kteří jsou schopni se studenty vybudovat vztah důvěry a jakéhosi pocitu bezpečí, ale našli se i jedinci, kteří by se nesvěřili nikomu.

Výzkumem bylo dále zjištěno, že mezi další osoby, kterým by se žáci svěřili, byli psychologové či školní poradci.

Podotázka č. 4 - Jakým způsobem působí škola v boji proti šikaně?

Škola působí na poli boje proti šikaně nejrůznějšími přednáškami a školeními. Problematika šikany je na škole probírána taktéž ze strany psychologa školy či školního metodika prevence. Mimo to je škola povinna aktivně působit proti šikaně, což je jí dáno ze zákona, konkrétně se jedná o již zmiňovaný Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. MSMT- 22294/2013-1, v němž je jednoznačně stanovena povinnost školy chránit děti před šikanou, a to minimálně školním programem proti šikanování, jenž si každá škola vytváří sama.

Hlavní výzkumná otázka - Jaké zkušenosti mají žáci na vybrané střední škole se šikanou?

Z výzkumu vyplynulo, že žáci na Střední odborné škole ochrany osob a majetku mají zkušenosti se šikanou, a to ať už byli obětí oni sami nebo jejich spolužák či spolužáci. Z výzkumu vyplynulo, že 57% dotázaných bylo svědkem situace, kdy bylo nějakému jejich spolužákovi ubližováno, přičemž převážná část agresorů byli chlapci. Přímou osobní

zkušenost se šikanou v podobě oběti, pak mělo celkem 18% z dotázaných respondentů. Z procentuálního vyjádření vyplývá, že více jak polovina žáků školy bylo přítomno šikanóznímu chování. Chování, v rámci něhož docházelo k verbálním útokům, zesměšňování, ponižování, vyhrožování, ale i útokům fyzickým jako je bití či kopání. Vzhledem k povaze školy a pro jaké povolání studenty připravuje je toto zjištění minimálně k zamyšlení.

Závěrem můžeme konstatovat, že žáci Střední odborné školy ochrany osob a majetku, mají vědomosti o problematice šikany, znají její charakteristické rysy, projevy, jakož i příčiny, které k ní vedou. Dále také vyplynulo, že více jak polovina z dotázaných byla svědkem situace, v rámci níž k šikaně docházelo. Ačkoliv je toto číslo vysoké, nese s sebou i určité pozitivum, a to, že žáci nejsou lhostejní k projevům násilí, tohoto si všímají a zvyšuje se tak pravděpodobnost včasného zásahu proti agresorovi, ať už ze strany skupiny (třídy), rodičů, učitelů či samotného jedince.

4.3. Doporučení pro praxi

V rámci výzkumného šetření bylo zjištěno, že 57% z dotázaných respondentů bylo přítomno ubližování spolužákovi a 18% respondentů bylo obětí šikany. Dle mého názoru jsou tato čísla, na školu s takovým počtem žáků, vysoká a vyžadují hlubší zkoumání a řešení situace.

Dotazníkové šetření nezjišťovalo skutečnost, zda konkrétně v době provádění šetření byli ve třídě žáci šikanováni. Vzhledem ke zjištění by bylo vhodné provést v každé třídě sociometrické šetření a na základě jeho výsledků pak stanovit případný postup směřující k vymáčení šikany. Z dotazníkového šetření totiž mimo jiné vyplývá, že šikanováni žáci jsou v rozmezí let 16-17, což zužuje oblast zájmu, nicméně se domnívám, že sociometrické šetření by mělo být provedeno nejen v zájmových třídách, ale preventivně i v těch ostatních.

Na základě sociometrického šetření lze totiž zjistit nejen vzájemné vztahy ve třídě, ale také žáky oblíbené, akceptované, tolerované i neakceptované, jinak řečeno žáky, jež jsou součástí třídy a ti kteří nejsou. Na základě tohoto zjištění je pak možné provést činnosti směřující k vytvoření zdravých vztahů ve třídě a začlenění méně oblíbených žáků a žáků vyloučených ze skupiny zpět do kolektivu. Stmelování třídy pak může být prováděno v rámci výuky, např. prací ve skupinkách, tak i mimo ní. Rovněž z výzkumu

vyplývalo, že na škole jsou žáci, kteří neví, jak se šikaně úspěšně bránit. Z tohoto důvodu je vhodné do výuky zaměřené na šikanu začlenit způsoby a možnosti jak proti šikaně úspěšně bojovat.

Samozřejmě by bylo potřeba do celé situace zasvětit nejen učitele, ale také rodiče, případně vychovatele na internátě.

Bohužel v dnešní době se stávají oběťmi šikany děti, žáci, kteří nějakým způsobem vybočují z očekávaného standardu, zejména pak žáci ze sociálně slabších rodin jsou mnohdy častým zdrojem posměšků, ponižování či urážení, nejčastěji z toho důvodu, že si nemohou dovolit takové věci jako jejich movitější spolužáci, kteří pocházejí ze sociálně silnějších rodin. Rovněž není výjimkou, že důvodem šikany je závist. Proč to vůbec zmiňuji? V rámci práce s kolektivem třídy, školy je totiž důležité také zjistit motiv agresora, tedy důvod proč vůbec k útokům, ať už fyzickým či psychickým, dochází či docházelo. Opět je to informace důležitá pro práci s kolektivem. S těmito informacemi je možné dále pracovat a tak účinněji a přesněji formulovat úkony směřující k odstranění agresivního chování vůči vybraným jedincům.

Je mi známa skutečnost, že žáci střední školy jezdí každým rokem na týdenní soustředění. Nástup do prvního ročníku je navíc zahajován formou týdenního seznamovacího soustředění, kde se žáci vzájemně poznávají, což jenom kvitují. Doporučoval bych učitelům již v této době soustředit se na projevy jednotlivých studentů vůči kolektivu, případně jednotlivcům. A to z toho důvodu, že již zde je možné vypořizovat prvotní náznaky agresivního chování, šikany a tím pádem aktivního působení učitelů již od prvopočátku tak, aby k rozvoji šikany vůbec nedošlo.

ZÁVĚR

Šikana na školách je závažným a stále aktuálním problémem, jež není radno podceňovat. Nejedná se o žádný výjimečný jev, což dokazují různé medializované případy či výzkumy, které na tuto problematiku proběhly či probíhají. Jak je uvedeno výše, tak problematiku šikany si uvědomuje i Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, které v této oblasti podniká nejrůznější kroky, kdy dle mého názoru za jeden z nejdůležitějších kroků je Metodický pokyn k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních, který byl s ohledem na vývoj a rozvoj šikany na školách dle potřeb měněn. Metodický pokyn zavádí povinnost škol vytvářet školní program proti šikanování a tak aktivně působit v boji proti tomuto způsobu rizikového chování.

Bakalářská práce je tvořena dvěma částmi a to částí teoretickou, která je zaměřená na charakteristické znaky a poznatky týkající se problematiky agresivního chování, respektive šikany, a na praktickou, již obsahem je vlastní výzkum.

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, zda studenti Střední odborné školy ochrany osob a majetku mají zkušenosti se šikanou, jaký je rozsah jejich informovanosti o šikaně, jakož i zjištění jak se šikana projevuje a co je její příčinou.

Škola byla vybrána záměrně, jelikož připravuje mimo jiné budoucí zaměstnance bezpečnostních složek. Vzhledem k tomuto charakteru, jsem se domníval, že šikanózní chování, na škole tohoto formátu bude nulové či minimální. Z výzkumu bylo zjištěno, že nezáleží na charakteru školy jako spíše na jedincích, kteří na této škole studují. Více jak polovina všech dotázaných byla svědkem šikany a téměř 1/5 všech dotázaných se stala obětí šikany. Vzhledem k velikosti školy se nejedná zrovna o zanedbatelné číslo, z tohoto důvodu se jeví jako vhodné v rámci školy rozšířit či učinit taková opatření, která šikanu, respektive její agresory odhalí a účinně proti nim zasáhne.

Závěrem bych snad jen uvedl, že problematika šikany je dle mého názoru v každé škole a to ať už v její latentní podobě či podobě zjevné. Je pouze na škole a jejích učitelích, zda a do jaké míry budou toto negativní chování tolerovat a jakým způsobem je budou řešit. Základem totiž vždy budou lidé, učitelé, kteří jsou Ti, jež mohou zárodky šikany či šikanu, díky své všímavosti včas odhalit a účinně zasáhnout. Pokud totiž mezi učiteli budou převládat jedinci, jejichž primárním cílem je hodinu „nějak“ odučit, bez zájmu o žáky a třídní kolektiv, může být vytvořena řada metodických pokynů, směrnic, nařízení či zákonů, a šikana se bude „vesele“ šířit dál, jelikož ti, kdo tyto metodické pokyny,

případné směrnice, nařízení a zákony uvádí do praxe, jsou zas a jenom lidé, tedy učitelé.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2003, 197 s. Pedagogika. ISBN 80-86642-08-9.
- [2] BOURCET, Stéphane a Isabelle GRAVILLON. *Šikana ve škole, na ulici, doma: jak bránit své dítě--: praktický průvodce pro rodiče, pedagogy a vychovatele*. Praha: Albatros, 2006, 71 s. Albatros Plus. ISBN 80-00-01552-8.
- [3] ČAPEK, Robert. *Třídní klima a školní klima*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 325 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2742-4.
- [4] DOLEJŠ, Martin. *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, 189 s. Monografie. ISBN 978-80-244-2642-6.
- [5] ERB, H. H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Praha: Amulet, 2000. ISBN 80-86299-22-8.
- [6] GRECMANOVÁ, Helena. *Klima školy*. Vyd. 1. Olomouc: Hanex, 2008, 209 s. Edukace. ISBN 978-80-7409-010-3.
- [7] JANOŠOVÁ, Pavlína, Lenka KOLLEROVÁ, Kateřina ZÁBRODSKÁ, Jiří KRESSA a Mária DĚDOVÁ. *Psychologie školní šikany*. Vydání 1. Praha: Grada, 2016, 415 s. Psyché. ISBN 978-80-247-2992-3.
- [8] KABÍČEK, Pavel, Ladislav CSÉMY a Jana HAMANOVÁ. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Praha: Triton, 2014, 343 s. ISBN 978-80-7387-793-4.
- [9] KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 255 s. ISBN 80-7178-513-X.
- [10] KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, 332 s. ISBN 978-80-7367-871-5.
- [11] KYRIACOU, Chris. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 151 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-945-3.
- [12] MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 152 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2310-5.

- [13] MIOVSKÝ, M., SKÁCELOVÁ, L., ZAPLETALOVÁ, J., NOVÁK, P. (Eds.). *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Sdružení SCAN, Univerzita Karlova v Praze & Togga, 2010, 262 s. ISBN 978-80-87258-47-7.
- [14] PETTY, Geoffrey. *Moderní vyučování*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2006, 380 s. ISBN 80-7367-172-7.
- [15] ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, 155 s. Pro rodiče. ISBN 9788024729916.
- [16] SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2014, 147 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4042-3.
- [17] VÁGNEROVÁ, Kateřina a Markéta BAJEROVÁ. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009, 147 s. ISBN 978-80-7367-611-7.
- [18] VAŠUTOVÁ, Maria. *Proměny šikany ve světě nových médií*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010, 225 s. ISBN 978-80-7368-858-5.

Internetové zdroje

- [19] CSÉMY, L., HRACHOVINOVÁ, T., ČÁP P., STAROSTOVÁ, O., 2014. *Agresivní chování dospívajících: Prevalence a analýza vlivu faktorů z oblasti rodiny, vrstevnických vztahů a školy*. In: *eduin.cz*. [online]. [cit. 2017-02-13]. Copyright ©.
Dostupné z: http://www.eduin.cz/wp-content/uploads/2015/01/Cs%C3%A9my-et-al_agres_CsPsychol2014.pdf
- [20] ČESKO, 2004. Zákon č. 561 ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), zákony pro lidi © AION CS 2010-2017 Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>
- [21] MŠMT, 2013. MVČR, 2014. *Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních*. In: *msmt.cz*. [online]. [cit. 2017-01-16]. © 2013-2017 Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, všechna práva vyhrazena. Dostupné z: http://www.msmt.cz/file/30376_1_1/

[22] NÁRODNÍ ÚSTAV PRO VZDĚLÁVÁNÍ, 2011. *Střední vzdělávání*. [cit. 2017-02-23]. © 2011-2017 NÚV – Národní ústav pro vzdělávání. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/stredni-vzdelavani>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

- Atd. A tak dále.
- Apod. A podobně.
- Např. Například.
- Tzv. Tak zvaný.
- MŠMT Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.
- Č. j. Číslo jednací.
- CAN Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte.
- SRCH-D Syndrom rizikového chování v dospívání.
- PTSP Posttraumatické stresové poruchy.
- ČAPLD Česká asociace pracovníků linek důvěry.
- WHO World Health Organization (Světová zdravotnická organizace).
- Aj. A jiné.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1. Pohlaví respondentů	35
Obr. 2. Věk dívek	35
Obr. 3. Věk chlapců	35
Obr. 4. Víte co je „šikana“?	36
Obr. 5. Jak se podle Vás šikana projevuje?	36
Obr. 6. Co je podle Vás příčinou vzniku šikany?	37
Obr. 7. Byl/a jste svědkem toho, že bylo ubližováno Vašemu spolužákovi jinými spolužáky ze školy?	37
Obr. 8. Jestliže ano, byl to chlapec nebo dívka?	38
Obr. 9. Ubližoval někdo ze spolužáků Vám?	38
Obr. 10. Jestliže ano, byl to chlapec nebo dívka?	39
Obr. 11. V případě, kdybyste byl/a obětí šikany či byste o ní věděl/a, komu byste o ní řekl/a?	40
Obr. 12. Probíráte či probírali jste ve škole problematiku šikany?	41
Obr. 13. Jakou formou Vám byly informace o prevenci poskytnuty?	41

SEZNAM TABULEK

Tab. 1. Telefonní linky bezpečí	28
---------------------------------------	----

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA PI: DOTAZNÍK

DOTAZNÍK

Dobrý den,

jmenuji se Zdeněk Hamrlík a na Fakultě humanitních studií UTB ve Zlíně studuji obor Sociální pedagogika. Chtěl bych Vás tímto požádat o pomoc při realizaci výzkumné části bakalářské práce s názvem "Školní šikana jako jeden z druhů rizikového chování".

Dotazník je zcela anonymní a Vámi uvedené údaje budou sloužit pouze pro potřeby bakalářské práce.

Pokyny k vyplnění dotazníku:

Na úvod vyplňte údaje k respondentovi. U každého bodu zaškrtněte dle skutečnosti.

Následně v dotazníku odpovídejte na položené otázky. U každé otázky zaškrtněte pro Vás vyhovující odpověď křížkem (otázky č. 2, 3 a 13. umožňují více označení), případně ji sami doplňte.

Předem děkuji za ochotu a Váš čas.

Údaje k respondentovi

Pohlaví	Muž Žena
Věk – uveďte

1. Víte co je to „šikana“, pokud ano, jak byste ji definoval/a?
--

Ano, jedná se o

Ne

2. Jak se podle Vás šikana projevuje?
Fyzickým útokem
Slovním napadáním
Braním věcí
Posmíváním se
Ignorování
Pomlouvání
Ponižování
Nadávky
Vyhrožování
Braní peněz
Ničení věcí
Urážení rodičů
Jiným způsobem – uveďte:

3. Co je podle Vás příčinou vzniku šikany?
Výchovný přístup rodičů
Výchovný a vyučovací přístup učitelů
Osobnost žáka
Výbušný temperament
Zvědavost
Touha po moci
Tlak kolektivu
Potěšení vidět někoho trpět
Jiné – uveďte:

4. Byl/a jste svědkem toho, že bylo ubližováno Vašemu spolužákovi jinými spolužáky ze školy?
Určitě ano
Spíše ano
Spíše ne

Určitě ne

Jestliže Vaše odpověď byla ne, pokračujte otázkou č. 7.

5. Jakým způsobem bylo Vašemu spolužákovi ubližováno? Popište
--

6. Jestliže ano, byl to chlapec nebo dívka?
--

Chlapec/chlapci

Dívka/dívky

Chlapec/chlapci i dívka/dívky

7. Ublížoval někdo ze spolužáků Vám?

Určitě ano

Spíše ano

Spíše ne

Určitě ne

Jestliže Vaše odpověď byla ne, pokračujte otázkou č. 10.

8. Jakým způsobem Vám bylo ubližováno? Popište

9. Jestliže ano, byl to chlapec nebo dívka?
--

Chlapec/chlapci

Dívka/dívky

Chlapec/chlapci i dívka/dívky

10. V případě, že byste byl/a obětí šikany či byste o ní věděl/a, komu byste o ní řekl/a?
--

Rodiče

Učitelé

Kamarád

Nikommu

Jiné – uveďte:

11. Jak se bráníte šikaně? Popište

12. Probíráte či probírali jste ve škole problematiku šikany?
--

Ano

Ne

13. Jakou formou Vám byly informace o prevenci poskytnuty?

Školení

Přednáška

Školní metodik prevence

Jiné – uveďte:

Děkuji za Váš čas, trpělivost a spolupráci!